

RESSENYES

DENMAN, Catalina A.; MONK, Janice; OJEDA DE LA PEÑA, Norma (eds.) (2004). *Compartiendo historias de fronteras: Cuerpos, géneros, generaciones y salud*. Hermosillo: El Colegio de Sonora, 260 p. ISBN 968-6755-49-7

Creuar fronteres, ja siguin materials o simbòliques, no és fàcil. Pots creuar una frontera per obligació (per una qüestió de vida o mort) o de manera voluntària (per viure noves experiències o vivències, per una aventura...); perquè t'atreu el que hi ha més enllà o perquè t'empeny a fer-ho alguna cosa, alguna necessitat, algun somni. L'acció de creuar porta implícit un canvi, una transformació, una alteració; molt sovint va acompanyada d'un sentiment de pèrdua, però, també, gairebé sempre, d'una sensació de guany i enriquiment personal. La frontera entre Mèxic i els Estats Units concentra totes aquestes sensacions i moltes més. Cada any creuen cap al nord (sovint deixant-hi la vida) milers de mexicans i mexicanes (i centreamericans i centreamericanes) buscant noves oportunitats per trobar unes condicions de vida més bones.

El llibre *Compartiendo historias de fronteras*, editat per la geògrafa Janice Monk, la sociòloga Norma Ojeda de la Peña i l'antropòloga Catalina A. Denman, contextualitza els treballs presentats en aquesta àrea fronterera i exposa els resultats dels diferents projectes portats a terme pel

Consorcio Transfronterizo para la Investigación y Acción en Género y Salud en la Frontera México-Estados Unidos. Des de l'any 1993, aquest consorci interinstitucional, interdisciplinari i internacional desenvolupa un nou model de col·laboració entre universitats i comunitats frontereres i té com a objectiu principal, des d'una perspectiva de gènere, estudiar aspectes de la dinàmica demogràfica, social i econòmica dels habitants de la frontera per tal de captar les implicacions que aquesta té per a la seva salut i, més particularment, per a la seva salut reproductiva.

Més enllà de considerar la salut reproductiva des de la seva vessant més tradicional —és a dir, només com a salut materna i fertilitat— i d'estudiar-la exclusivament des d'un punt de vista biomèdic, els treballs d'aquest grup introdueixen uns altres aspectes estretament relacionats amb aquest tipus de salut però sovint deixats de banda quan es considera aquesta. Alguns d'aquests aspectes són, entre d'altres, les relacions entre gènere i poder, la construcció de la masculinitat i la feminitat i la diversitat de dones dins

el context fronterer. A més, cadascuna de les recerques que configuren el llibre insisteixen en la importància de conèixer el context local en què viuen les dones i les seves percepcions culturals entorn del seu cos, la seva sexualitat i la seva salut, per tal d'aplicar aquests coneixements a la detecció i prevenció de malalties sexuals.

La importància de conèixer el context —en aquest cas, la regió fronterera—, l'estudi de la construcció social del cos i les seves repercussions en la salut de les persones, així com les reflexions entorn de la metodologia qualitativa i etnogràfica, són alguns dels temes més rellevants del llibre i els que, de manera reiterada, apareixen en cadascun dels seus capítols. Vegem, tot seguit, com s'hi tracten aquestes qüestions.

En primer lloc, pel que fa a la dimensió transfronterera, cal dir que els diferents autors i autores no es plantegen els estudis fronterers com una simple comparació binacional del que passa a tots dos costats de la frontera, sinó que més aviat els conceben partint de la base d'una certa simbiosi en la problemàtica d'estudi i els situen en una tercera dimensió que és diferent d'allò nacional en cadascun dels països en qüestió. La regió fronterera no és, doncs, senzillament una frontera geopolítica, sinó més aviat un territori on les persones estan «entrecruades» per diverses fronteres que afecten la construcció de la seva identitat. És, a més, un territori on s'experimenta una confluència de cultures, on es forma una «identitat fronterera» i on, en el cas de la frontera entre Mèxic i els Estats Units, es reivindiquen unes figures híbrides com ara la «mestisa» de la cultura *chicana*. En cadascun dels capítols del llibre, la frontera s'hi concep com una regió ambigua on hi ha identitats múltiples que són constantment desafies, reinventades i disputades.

Una de les peculiaritats de la investigació social del context fronterer és la dimensió transfronterera que tenen i que adopten alguns dels fenòmens socials,

demogràfics i culturals, així com els relacionats amb el gènere i la salut reproductiva. Som conscients que existeixen importants relacions econòmiques, comercials i laborals entre les poblacions de tots dos costats de la frontera; però, alhora, també hi ha unes altres relacions, menys conegudes fora del context fronterer, com ara les relacionades amb els àmbits recreatius, religiós, familiar i d'amistat, així com les que tenen a veure amb la provisió de serveis de diferents tipus, com els de salut en general i reproductiva en particular (planificació familiar, atenció ginecològica i prenatal, avortament, etc.).

Contràriament al que es pensa quan es parla de la frontera nord de Mèxic, com d'un lloc homogeni adjacent als Estats Units, les regions urbanes i rurals que configuren aquest territori són ben heterogènies des del punt de vista econòmic i demogràfic. Visibilitzar la frontera com un espai fluid i variat ens permet concebre, també, l'heterogeneïtat dels seus habitants. Així doncs, no es pot pensar en la «dona fronterera» com un tipus especial de dona, ja que l'heterogeneïtat de les dones que viuen a les regions frontereres és ben visible a través de diferents indicadors com ara, per exemple, les diferents taxes d'activitat laboral femenina, les variacions en la proporció de dones migrants, les diferències en els seus llocs d'origen i les diferències en el nombre de dones en edat reproductiva, determinades en gran part per les variacions en la demanda de mà d'obra femenina per part dels mercats de treball de les diferents ciutats frontereres. Les dones, a més, desenvolupen un paper estratègic important a l'hora de mantenir les xarxes socials que s'estableixen a través de la frontera, fet que impacta de manera extraordinària en la vida de les dones d'aquesta regió.

En segon lloc, com s'ha assenyalat anteriorment, els diferents capítols aprofundeixen també l'estudi de la producció sociocultural dels cossos. La noció del cos és una construcció social determinada per

qüestions culturals, de gènere, de classe social, d'edat, d'orientació sexual i d'origen ètnic, entre d'altres factors. La construcció del cos no és fixa sinó flexible i movable, canvia a través del temps i s'adapta a l'espai cultural dominant. Cada societat construeix els seus propis cossos: les percepcions sobre ell mateix, les seves funcions, atributs, moviments, la manera com s'expressa, la manera com s'exposa i es reprimeix, etc.

Els resultats dels diferents estudis mostren la importància d'enfortir la participació de les dones en la presa de decisions sobre el propi cos, ja que la relació amb aquest pot determinar la seva salut en gran mesura. Concretament, un dels treballs estudia les idees, els mites i les experiències que giren al voltant del cos de dones mexicanes que produeixen i reproduïxen la mà d'obra agrícola a Califòrnia i analitza com aquestes redefeixen el seu cos en el procés migratori, com desenvolupen mecanismes de supervivència i com desconstrueixen les nocions tradicionals del cos contestant molt sovint el discurs hegemònic. S'hi observa, a més, com les diferències i les expectatives del cos productiu, del cos sexual i del cos indocumentat es negocien i es transgredeixen a Mèxic i als Estats Units. Dins d'aquest context, «el cos es percep com un espai cartogràfic, com un mapa: es delimiten les àrees prohibides, s'estableixen límits i jurisdiccions, s'inscriuen les transgressions i pot ser llegit pels altres. El mapa corporal és, per un costat, un refugi i una referència i, per l'altre, una possible font de traïció en ser projectat en públic, en ser exposat a la lectura que sobre aquest poden fer els altres» (p. 87).

El tercer aspecte que cal ressaltar del llibre és l'atenció que dediquen tots els autors i les autores a l'explicació detallada i exhaustiva de la metodologia utilitzada en el procés de la investigació. Això no és estrany si recordem que una de les aportacions més significatives de la investigació feminista és l'atenció que presta als

processos implicats en la tasca de la investigació i no només al contingut o als resultats d'aquesta. Aquest llibre, doncs, ofereix una interessant reflexió sobre les tècniques qualitatives utilitzades en cadascun dels projectes (especialment, els grups focals i l'anàlisi del discurs), així com sobre l'ètica metodològica i la reflexibilitat. Tots els treballs opten per la investigació-acció, és a dir, per un tipus d'investigació que privilegia la construcció de coneixement social a través de la comprensió i la transformació de la realitat social. La investigació-acció permet realitzar un aprenentatge mutu entre la persona investigadora i les persones investigades, de tal forma que «en l'imaginari metodològic alternatiu, aquestes mateixes categories binàries es muden dialècticament cap a una entitat col·lectiva de generació de coneixement i acció col·lectiva per a la transformació sociopolítica» (p. 47). D'aquesta manera, la investigació-acció provoca una reciprocitat intrínseca entre la generació del coneixement i la modificació de la realitat. A la vegada, els participants d'aquesta metodologia es converteixen en actors d'una història compartida i es constitueixen en agents de l'acció social comunitària, amb la qual cosa promouen processos que incrementen l'autovaloració personal i enforteixen la integració grupal. En aquest procés es transgredeix el posicionament jeràrquic tradicional que situa la persona investigadora i la investigada en una relació binària de producció analítica entre un subjecte de coneixement (investigador) i un objecte d'informació (investigat). És així com els actors del procés d'investigació es col·loquen en un camp de joc més interactiu, de més paritat i transparència.

Finalment, a tall de reflexió final, queda remarcar la importància del paper que ha tingut el Consorci Transfronterizo a l'hora de finançar projectes d'investigació-acció interessats en qüestions de gènere i salut, amb institucions i comunitats participants situades a tots

dos costats de la frontera entre Mèxic i els Estats Units. Les relacions de col·laboració entre els diferents membres participants han permès, segons les editores, compartir «recursos, poder i territori» (p. 236), a més de creuar fronteres nacionals, socials i culturals. Aquesta col·laboració transfronterera, multidisciplinària i feminista ha pogut desafiar relacions jeràrquiques, ha centrat l'atenció en temes d'investigació que impacten en la vida de

les dones i ha seguit una línia metodològica i d'anàlisi dirigida a aconseguir canvis en la societat. Per totes aquestes qüestions, la lectura del llibre esdevé molt recomanable, alhora que estimulants i enriquidora.

Anna Ortiz Guitart

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Geografia
 Anna.Ortiz@uab.es

AHMED, Sara (2004)

The cultural politics of emotion.

Edinburgh: Edinburgh University Press, 224 p.

ISBN 0-7486-1847-3

The cultural politics of emotion presenta una nova manera d'entendre el rol de les emocions en la constitució dels individus i els mons on aquests s'ubiquen. Examina com les emocions impliquen diferents orientacions envers els altres humans, la qual cosa dóna forma a les persones i als col·lectius. El llibre explora com «els altres» esdevenen objecte dels «nostres sentiments» i són identificats com l'origen d'emocions positives i negatives; i s'interessa alhora pels mecanismes mitjançant els quals aquests objectes emocionals circulen i impregnen els individus i les societats.

Desenvolupant una teoria entorn de la política cultural de les emocions, Sara Ahmed se centra en les relacions que s'estableixen entre els sentiments, el llenguatge i els «cossos». Mostra, així, com les emocions són anomenades en els discursos públics i com involucren sensacions que són sentides de manera externa. L'obra desenvolupa una nova metodologia per a la lectura de l'«emotivitat dels textos» i ofereix una anàlisi del paper de les emocions en els debats sobre qüestions relacionades amb el terrorisme, l'asil i les migracions internacionals; així com la reconciliació i la reparació de les

ferides del passat entre les persones i els grups humans implicats. Atenent les interseccions entre ètnia, gènere i sexualitat, el llibre manté un diàleg amb les tendències clau dels enfocaments feministes i els estudis culturals, la psicologia i la sociologia de les emocions, la fenomenologia i la psicoanàlisi, utilitzant com a porta d'entrada diferents sentiments com ara el dolor, l'odi, la por, el fàstic, la vergonya i l'amor.

Amb aquesta intenció, l'autora desenvolupa el seu treball en vuit capítols, precedits d'una introducció que presenta el contingut i l'estructura de l'obra i una conclusió que repren i reflexiona sobre els aspectes tractats als diversos apartats, relacionant-los entre ells mateixos i amb el concepte d'(in)justícia social.

El llibre enceta el seu discurs amb una anàlisi al voltant del dolor, un sentiment normalment descrit com una sensació física o corporal; però, alhora, amb un fort component emocional. «The contingency of pain» pretén mostrar com els sentiments que són immediats i poden respondre a un dany o atac sobre el propi ésser no són simplement sensacions privades, experimentades per un mateix, sinó que també poden modelar les socie-